Jubileum 130 jaar Protestantse kerk De Wijngaard
24 oktober 2026
Toespraak in twee delen

Ds. Bert Dicou

Ter gelegenheid van het jubileum ben ik wat met de geschiedenis van De Wijngaard aan de slag gegaan. Een duik in de geschiedenis. Het gevaar van zulke duiken is dat je verdrinkt in de verhalen. Al zeker bij zo'n lange periode als die 130 jaar van De Wijngaard.
Ik heb mijn best gedaan om de verhalen te comprimeren, die ik u zal opdienen in twee betoogjes. Deel 1 is ontleend aan wat een aantal gemeenteleden zich herinneren. Deel 2 kijkt naar de oudere geschiedenis.

Deel I

We starten dus met deel 1 – ik heb hiervoor Mike, Brenda en Thamar Blokland mogen uithoren, die hier alle drie van jongs af aan in de gemeente hebben rondgelopen. De herinneringen gaan terug tot de jaren '60 van de vorige eeuw.

Ik heb zoals gezegd alle info sterk moeten comprimeren, maar u mag hen vast straks verder uitvragen.

Zijn er nog anderen die zo'n lange geschiedenis met De Wijngaard hebben? Wie was er al in 2000? En in 1980?

Ik presenteer u wat ik gehoord heb netjes thematisch geordend.

Om te beginnen iets over: het **kerkgebouw**. Dat heeft er vroeger heel anders uitgezien. Naar die kant eindigde het bij de glazen schuifdeur. Daarachter een kleine koer, met de WC en met de trap naar het orgel. Wanneer je bij herfstig en nat weer bij de organist moest zijn, was dat geen pretje.
Vóór die wand stond een indrukwekkende hoge preekstoel, meer een preekbunker zoals Mike zei. Dat alles veranderde toen de koer overdekt werd en bij het gebouw betrokken. Naar die kant was de afgesloten ruimte boven een balustrade waar ook een deel van de kerkgangers een plekje zocht. Vooral populair bij de jongeren. Daaronder was de consistorie.

Later na het dichtmaken werd de consistorie naar boven verplaatst en kwamen kerkenraad en dominee dus de trap af bij het begin van de dienst. De ouderlingen zetten zich aan de rechterkant in de beestenbank, de diakenen aan de linkerkant.
Tot ongeveer 1980 waren er kerkbanken in plaats van stoelen. Die werden er toen uitgehaald. Nog vele jaren daarna kon je ergens in een Antwerps café een Wijngaard kerkbank tegenkomen.
De **kosters** van de kerk waren na familie Toorman een hele reeks jonge telgen van de Blokland familie, achtereenvolgens Mike, Peter, Thamar en Brenda, Brenda alleen en ten slotte Sacha. Een vervaarlijke taak was het aansteken van de gaskachels op zaterdagavond, wat gepaard ging met een kleine ontploffing. Ook het koperpoetsen van de voordeurklink was een uitermate serieuze zaak.

Voor het **onderhoud** van de kerk was lange tijd Manuel de Deken de centrale persoon. Hij deed alles. Volgens de overlevering beschouwde hij de kerk als zijn tweede huis. Of misschien wel zijn eerste. Als hij het nodig vond het plafond te schilderen, dan deed hij dat, desnoods in zijn eentje. En wat er ook te maar te klussen viel, voerde hij uit. Zie ook de genoemde verbouwingswerken.

Kerkgang was er – sommigen herinneren het zich nog – aanvankelijk twee keer per zondag.

Er passeerde een heel aantal **dominees**. Mijn directe voorgangster was Anne-Gera Los. Een piepjonge Katelijne Depoortere startte hier haar loopbaan. Daarvoor een Hollandse Mennoniet, Herman Heijn, hij nam de jongeren mee in toneelvoorstellingen, waarmee alle kerken werd afgegaan. In de tijd van Truus Schouten waren er diensten waarin simultaan vertaald werd omdat er een grote groep Afrikaanse migranten kwam meedoen. En werd er voor het eerst open avondmaal gevierd, niet alleen voor belijdende leden.
Het oorspronkelijke avondmaal geschiedde aan lange tafels op schragen, die vooraan in de kerk werden gezet. De deelnemers zaten aan tafel. Bij veel deelnemers ging het in ploegen.
En zo kunnen we er nog verder teruggaan in de tijd.
Ik noem alleen ds. Dondorp, dit omdat Thamar mij vertelde dat zijn pastorie zich bevond aan de Cogels-Osylei nabij het rondpunt. Zoals u weet woon ik tot volle tevredenheid acht hoog aan de Plantin en Moretuslei, maar sinds ik dit weet stap ik onderweg naar Berchem station lichtelijk jaloers om mij heen kijkend door de Cogels-Osylei.

De **muzikale** kant van de gemeente is altijd een sterk punt geweest. Johan Blokland als eerstverantwoordelijke voor het orgel, hier 60 jaar organist geweest, was ook de man achter de Koninklijke Protestantse Zangvereniging Excelsior, een koor met een heel aantal gemeenteleden dat op hoog niveau zong en goed meetelde in de korenwereld. Daarnaast doken er, ook onder zijn leiding, allerlei kleinere ensembles op met eveneens fijne muziek van allerlei aard.
Leo Ketellapper droeg zijn steentje bij en van langer gelden was er Jaap Kruithof, een radicaal-vrijzinnige professor, overtuigd atheïst, maar van protestantse huize en niet te beroerd om hier orgel te komen spelen. Tijdens de preek rookte hij er rustig een sigaretje bij.

Het **sociale gezicht van de kerk** in de stad is al sinds jaar en dag belangrijk, ook al weer heel lang met het PSC. Oorspronkelijk vooral als vluchtelingenwerking. Ook het Frakske (tweedehandskleding) was een onderneming waar gemeenteleden zich aan verbonden.

Brenda herinnert zich veel over het **jeugd- en jongerenwerk**. De zondagsschool zeer lang onder leiding van Ingrid de Deken en later haar eigen betrokkenheid, de inzet van Elly Ketellapper. De crèche waar een zaal aan de overkant van de straat voor was afgehuurd. Een groot evenement was, eens in de twee jaar, het Kerstspel voor de jeugd. De soos samen met de jongeren van de Lange Winkelstraat, de uitvoering van Jesus Christ Superstar, één van de meest langharige jongens mocht de rol van Jezus. Nog meer toneel. De feestjes die in de kerk gehouden werden met de jongeren uit Brussel.
Er werden speciale jeugddiensten gehouden in die tijd. De jeugd van Brasschaat en van de andere Antwerpse kerken. Gestimuleerd door gemeenschappelijke OVV – Op Vrije Voeten – weekends. De OVV was een bloeiende jongerenclub. Ook wel gekend als ‘de protestantse

huwelijksmarkt'. In sommige gevallen leverden de ontmoetingen niet alleen koppels maar zelfs babies op, wat vast in de bedoeling van de leiding lag.
Memorabel: het VPKB zaalvoetbaltornooi georganiseerd door OVV. Jarenlang was er een mannen- en een vrouwenploeg, en zelfs een vluchtelingenploeg. De vele gewonnen bekers die tot voor kort op de kast in de keuken stonden, getuigden ervan.

Al met al een bloeiend gemeenteleven met voor ieder wat wils in alle leeftijdscategorieën. Zo waren er ook nog de kaas- en wijnavonden, de café chantants, de bonte avonden met ingehuurde goochelaar en ga zo maar door.

Dit was deel 1, iets verderop in deze middag duik ik in de oudere geschiedenis.

Deel II: Het ontstaan van de Antwerpse gemeente 'De Wijngaard'

Dit is het tweede deel van mijn duik.
Ik begin met een stukje ironie van de geschiedenis. In Nederland hoor ik bij de Remonstranten, een klein, zeer liberaal kerkgenootschap dat erg hecht aan waarden als vrijheid en tolerantie. Het is 400 jaar geleden opgericht in Antwerpen – omdat de dominees door de orthodoxe meerderheid gelast waren de Republiek der Nederlanden te verlaten en bij Waalwijk over de grens gezet waren. In 2019 organiseerde ik een mooie jubileumconferentie in de Erfgoedbibliotheek, wie het resulterende boekje wil inzien – ik heb er nog een paar. (*Remonstranten in Antwerpen 1619-2019. 400 jaar Remonstrantse Broederschap*, Arminiusreeks 6, onder redactie van August den Hollander, Amsterdam 2020)
Ik was dus beroepen bij deze gemeente, die bij haar oprichting de volstrekt tegenovergestelde theologische positie innam. Bedenkt onder een laag verf, staat hier op de gevel: "Gereformeerde kerk". De broeders van toen, van 1896, zouden het totaal onbegrijpelijk hebben gevonden dat er een remonstrantse dominee werd beroepen.
De gereformeerden van eind 19e eeuw waren radicalen die vonden dat de heersende kerk véél te slap en te tolerant was. De leertucht in oude glorie herstellen was één van hun hoofdpunten.

We beschikken over de aantekeningen van broeder Joh. Mulder, die als de aanstichter van deze gemeente mag worden beschouwd. In ons archief, waarvan ik een paar stukken bij heb. Hij was zo radicaal (of zo onhandelbaar) dat hij uit de kerk aan de LWS werd gezet. Maar zijn vuur en enthousiasme sprak zeker een aantal mensen aan. Al spoedig komen we namen tegen waarvan er sommige nog klinken: Blokland en Rooze. Rond 1890 vormden ze een huisgemeente, die van plek naar plek zwierf (tot om de hoek van de Bexstraat, wat ze daar ernstig niet leuk vonden gezien de missionaire ijver van de nieuwe gemeente). Eerst hadden ze nog een poging gedaan bij de Bexstraat aan te sluiten, maar een nogal pertinente brief van

broeder Mulder en de zijnen met de vraag of ze in de Bex wel recht genoeg in de leer waren, viel daar niet in goede aarde.

De gemeente in oprichting werd vooral versterkt doordat ze een alliantie konden vormen met christelijke jongerenvereniging Timotheüs, onder leiding van Henri Rooze. De jongelingen zagen het gereformeerde vuur helemaal zitten en de vereniging kwam in zijn geheel over. In 1896 was de gemeente al zo sterk dat ze een erkende gereformeerde kerk konden worden. Vooralsnog zonder eigen kerkgebouw, maar ook dat kwam voor elkaar: met steun van anderen kon in 1908 dit stuk grond hier gekocht worden (in de toen nieuwe wijk) en bouwde men een eigen kerk. Zondag 14 maart 1909 kon deze betrokken worden.

Al daarvoor, in 1901 kon voor het eerst een eigen predikant beroepen worden. Ds. Kruiswijk. Helaas sterft hij al het jaar daarop als gevolg van de Antwerpse pokkenepidemie. Hij was gewaarschuwd ver uit de buurt van de zeer besmettelijke patiënt te blijven, maar hij beschouwde het als zijn herderlijke plicht haar toch te bezoeken. Zonder mondmasker waarschijnlijk.

Er is enorm veel aan brieven en stukken bewaard uit deze periode. Archivaris Johan Blokland heeft dat keurig bijgehouden in een zeer geordend archief. Veel ervan is beschreven in een brochure die is opgesteld in 1965 door zij voorganger, M.J. Hillaert. Zeer aanbevolen – en moest iemand zich erg aangetrokken door al die keurig bewaarde brieven

Na de acceptatie door de Gereformeerde synode (1896) kerkt de nieuwe gemeente op een aantal verschillende plekken. In 1901 wordt voor het eerst een eigen predikant beroepen. Helaas sterft hij al het jaar daarop als gevolg van de Antwerpse pokkenepidemie. In 1908 kon een stuk grond aan de Sanderusstraat gekocht worden, een eigen kerk werd gebouwd. Zondag 14 maart 1909 kon deze betrokken worden.

De eerste dopeling in de nieuwe kerk, in 1911, was een Blokland: Wouterina Johanna Maria (ibid., 14).
Alles leek goed op stoom te komen, maar toen brak de oorlog uit. De vorige predikant had net afscheid genomen, en het lukte toen niet een volgende te beroepen. Men had tot dan toe steeds Nederlandse predikanten beroepen en België was bezet gebied. De grens zat dicht. De vacaturetijd duurde maar liefst tot 1924.
Maar het oude elan bleek nog bewaard gebleven. In de jaren daarna werd veel werk gemaakt van evangelisatie.
Antwerpen-Zuid werd zelfs de plek van waaruit andere Gereformeerde gemeentes in de regio konden worden opgericht: dat waren Mechelen-Zuid (1932), Hoboken (1953) en Boechout (1955).

Die van Boechout bestaat nog steeds, dat is een zeer krachtige gemeente geweest door de inzet van de Antwerpse broeder Klaas Sluys, die daar zijn bedrijf had (een chemische fabriek), veel protestantse werknemers aantrok, en die heel goed was in het uitdragen van de boodschap. De door hem in Boechout opgerichte ‘School met de Bijbel’ (waar ook een aantal kinderen onze gemeente schoolging) was misschien wel het breekpunt voor de latere afsplitsing. Van lieverlee begonnen de Boechouters te kerken in de turnzaal van de school en rees het gevoel dat ze liever een eigen gemeente wilden starten. Wat versterkt werd door

een stevig geschil: broeder Sluys was nog net zo fier anti-modern als de stichters van De Wijngaard, maar dat werd niet echt meer gedeeld door de gemeente als zodanig.

Misschien was zijn zorg terecht, niet voor niets zijn die woorden ‘Gereformeerde Kerk’ alleen nog heel even zichtbaar geworden bij de grote renovatie en schilderbeurt van de gevel, en daarna weer snel bedekt.

Aan het slot van mijn duik nog een woordje over de laatste 10 jaar van De Wijngaard (waarvan ik nu 8 heb meegemaakt). Tien jaar geleden ging het niet zo heel best met de gemeente en werd er zelfs over gesproken of fuseren of opheffen een optie zou zijn.

Uitkomst was (gelukkig) dat ze een wat ondernemende dominee gingen zoeken die nieuwe kansen zou exploreren. Die waren er zeker, al zaten we anderhalf jaar na mijn welkom ineens in complete lockdown. We hebben daar het beste van gemaakte, met Zoom ontmoetingen en met Mike die zich in no time ontwikkelde tot streamingspecialist. De eredienst ging online door, en van die gewoonte profiteren we nog steeds. We zitten makkelijk aan de 50 tot 100 views per kerkdienst op ons kanaal, dus dat is bepaald niet voor niks.
Gelukkig kwam na 2021 het ‘real life’ gemeenteleven weer terug, met als voorlopige conclusie dat er nog steeds mensen zijn die aangetrokken door het evangelie en door onze gemeenschap De Wijngaard weten te vinden en onze gelederen komen versterken, samen met die oudgedienden die hier vaak al vanaf hun vroegste jeugd allerlei mooie ervaringen hebben opgedaan.

Ik dank u voor uw aandacht.